

II

ЦРНА ГОРА И ДОГАЂАЈИ У БОСНИ, ХЕРЦЕГОВИНИ И САНЦАКУ (1878, 1879 и 1882)

Са 22 бројем докумената исцрпили смо дио архиве војводе Л. Сочице, који се односи на догађаје од 1878—1882 г. Као што смо напоменули у прошлом двоброју, ова документа употпуњавамо документима из Државног архива. Документ бр. 23 узели смо из архиве краља Николе.

13. ПАВЛЕ РОВИНСКИ¹⁾ ВОЈВОДИ ЛАЗАРУ СОЧИЦИ 14-IV-1882

Црквице, 14 априла 1882

Драги. мој Војводо!

Стигао сам добро на Црквице са једним добрим војником, по имену Илијом, који пазио је мене као дијете и тумачио је при том свако мјесто; само киша је нешто падала, али кад је била најјача, ми смо били на мјесту у локанди код кршље.²⁾ Топла соба, врло услужан мали газда Грубан (стари брат је некам, отишао је) чине пријатан утисак. Остаћу за данас овђе да разгледам околину, ако мало изведри, а сјутра у јутру кренем у Горанско оним истим путем. Кад ви пођете у понедеоник, то ја нећу вас затећи. Поздравите на Цетињу сви, а особито Дреча и Вука. Прозадећи кроз Никшић, а мислим да ви ћете посјетити Стојанова сина³⁾ с другом, што ће бити њима много мило и много од користи да не клону духом. Кад још није за њих ништа изарђено, за-

¹⁾ Павле А. Ровински (1831—1903), руски научник, живио дуже у Црној Гори и написао важно дјело: Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ.

²⁾ Кршља = зидана кућа, касарна. Овдје разрушена турска касарна у Црквицама — Пива.

³⁾ Стојана Ковачевића.

узмите се за њих на Цетињу. Сигурно доћи ће тамо и Марко Миланов.⁴⁾ Замолите нека и он томе припомогне, а од моје стране кажите њему мој братски поздрав. Добро би било да би сте посјетили Шогејера на само или с Дречем, поразговарали о нашој ствари. С њим можете разговарати слободније но с којим од ваших. За прилику узмите изручити њему мој искрени поздрав. Кажите њему да сам добро, а налазим за себе врло много новoga и интересантнога, па за то ћу се бавити подужије вријеме путујући по околини. Дреча замолите нека пошљи мени једне штифлете, које треба напријед дати исправити, а и пара, кад дођу.

Новoga не јављам ништа, јербо официр Лазо отишао је к вама. А оћемо ли тражити и оно благо о којем писао је ваш поп Милан? Ако би бог дао срећу! С богом! Сретан вам пут; будите здрав; поздрављам Горанско.

Многопоштујући вас П. Ровински

14. МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ДЈЕЛА ВОЈВОДИ ЛАЗАРУ СОЧИЦИ 1-V-1882

Министарство
Унутрашњих дјела
№ 689

Цетиње 1 маја 1882.

Господине Војвода!

Усљед великог вјеровања са којијем су аустриске власти у Херцеговину надахнуте да Ви, Господине Војвода, са свијем могућијем средствима устанак подпомагате и да је Пива неко складиште оружја и муниције за усташе; то, што у ствари не вјерујем да је. Но ипак Књажевска влада купиће о том податке, које ће у своје вријеме подврћ судској истраги.

Пошто ова мисао постоји код аустрискијех власти у Херцеговину, која је, по својој прилици, поникла од каквијех њиховијех пукијех шпиона и нашијех непријатеља, интереси Црне Горе и њених пријатељских одношаја са Аустријом изискују да се што прије том на пут стане. На основу овога што више рекосмо, Његово Височанство Књаз Никола I највишијем својијем рјешењем изволио је наредити Господину Командиру Ђоку Пејовићу да одма пође у Пиву и да пре-

⁴⁾ Марко Миланов (1833—1901), кучки војвода и књижевник, аутор дјела „Примјери чојства и јунаштва“.

дузме у своје руке сву административну и војничку власт, коју изволите му предат, чим тамо дође.

Сагласно вишепоменутом и највишем рјешењу налаже се Вам, Господине Војвода, да свијема тамошњијема војничкијема и административнијема властима наредите да се подвргну безусловној послушности вишепоменутом Господину Пејовићу, који од сад узима на себе сву дужност и сву одговорност пограничног неутралног држања према догађајима у Херцеговини.

Министар унутрашњих дјела
В. М. Врбица

15. ВОЈВОДА МАШО ВРБИЦА ВОЈВОДИ Л. СОЧИЦИ
1-V-1882

Цетиње, 1 маја 1882

Војвода,

Ти знаш колико се Аустријанци жале на тебе, да тобож ти мутиш Херцеговину и усташе снабдијеваш раном, цебаном и с другим војеним средствима. Нема дана једнога, када из Беча и до овдашњега министра ћесарова жалбе не долазе на тебе и на подчињене ти теби-старешине, војене и цивилне. Влада наша стално је увјерена да ти не чиниш ништа изван датијех ти наредаба, побијала је сва налаживања, која су се преносила на тебе правитељством аустријским, као све што није основано и правично. Али, учестаним њиховим жалбама и поговорима с једне стране и за савршено оправдани нашом политиком, у садањи херцеговачки покрет, правац, и за избјећи свако даље сумјање и окривљење, дољеподписани су предложи Његовом Височанству Господару Књазу, да се једним привиднијем начином томе на пут стане, а т. ј. да се пошље тамо командир Ђоко Пејовић, као да он заузме тамошњу управу и над кордуном и над свим оним, што с постојећим устанком у свеви стоји. Овдје смо дозвали помечутога Ђока и наредили му да тамо дође и да се на њега одазивају ствари, које би наступиле, као преписивања с аустријским властима из Фоче и Гацка и Проча . . . али да он ништа не чини без твога знања и предходног савјетовања.

Уосталом примите срдачни поздрав од вашег брата
Војводе М. Врбице

ДЕ П Е Ш А

16. ВОЈВОДА М. ВРБИЦА ВОЈВОДИ Л. СОЧИЦИ

7-V-1882

Г. В. Лазару Сочици — прешно преко Нишића
Горанско

Пишем ти као државнику, као патриоту Црне Горе, као чојеку мудру и разбориту, којему највише на срце лежи срећа и напредак књаза и Црне Горе, дакле, говорим ти као таквом чојку па чуј:

Откад је ови устанак започео, Стојан Ковачевић,⁵⁾ како се дознаје, више од петнаест пута прелазио је са његовим ајдучима на црногорско земљиште и плиен дијелио, који је у Херцеговину заграбио. По свијем међународним уговорима и законима Црна Гора, као неутрална држава, не смије допуштат да оружане усташке чете прелазе на њено земљиште, јер за сваки један такви догађај, а не за 15, Аустрија може Црној Гори рат објавити. А да га објави можемо ли га примити, и како бисмо из њега изашли, реци сам. Несретни пјанац и највиши лупеж Стојан, су 60 његових другара и прекјуче, пошто је посјека код Планика осам солдата и узео 13 коња с тајином, уљега је поноћи преко Сомине право на Сухо Поље, три сата у нашу границу, са својом четом и са отетим плијеном. И ту три дана стоја, док су га неки Дулићани, којијема су волове покрали, нашли и Јовану Зекову на Троглав пријавили, кои је поша, те га је отолен изагнао. Али зашто га није уватио, или ако то није мога, зашто се ш њима није поклао. Јован је доведен свезан на Цет. И, по свој прилици, биће на смрт осуђен. Стојан је са друштвом из Сувог Коља пријеша преко Гацка у Добрељицу, опет у нашу границу, и из Добрељице послао неколико своје дружине у Вратковиће, те украо два вола и догна у Добрељицу, те је заклао у нашу границу. Ово је очито упорство и непријатељство од Стојана противу Црне Горе. И што више Стојан је без икакве сметње од неког наговорен, да његовим упадањем на црногорско земљиште Црну Гору с Аустријом у рат уведе. И по други пут вам кажем да је Стојан подговорен и доиста од Турске, која се жели Црној Гори осветити.

⁵⁾ Врбица се ружно, чак непристојно изражава о Ковачевићу, свакако под притиском аустро-угарског министра на Цетињу Темела. Напротив у документу бр. 21 подвлачи значајну улогу овог прослављеног херцеговачког јунака.

Услед свега вишенаведеног наређено је Новаку Рамову¹⁾ по највишем налогу прекјуче да са Ђоком Вишњићем Стојана с друштвом похвата, или да се с њима као с највишима крвницима ове земље покољу. Но, ако Новаку то за руком не изиде, ставља се Вам у вашу државничку и патриотичну дужност да са свијема силама што ти на расположењу стое Стојана уватиш. А ако то не мош, да га утучеш. Једно или друго сврши (настој!). Свакојако да учиниш, те да тијем чином одклониш велику пријетећу опасност од Црне Горе. Војвода, вјеруј божа ти вјера даље се не може, ако се Стојан, који шишње по нашој граници не увати. Ако се Стојан који за устанак данас заиста није потребити увати, Аустрија добиће тим чином од Црне Горе увјерење пријатељскога пограничнога држања и строге неутралности и тад ћемо (мо!)ћи лакше дисат. Дакле, војвода Лазаре, у највишем интересу Црне Горе настој да се пјани и страшљиви Стојан увати, који се не смије нигђе од границе црногорске одвоити у дубину Босне и Ерцеговине, као што други усташке вође чине. (У!) интересу највишем препоручује се вам и званично наређује да ону стрвину дате уватити на црногорско земљиште свакојако. Иначе, ја ти се заклинѐм да ћеш се жестоко кајат. Што сам попу Ђоку телеграва показат ће вам. Препоручујем и званично наређујем да чините и употребите све ваше моћи да се оно буде тачно извршавало и чинило. Уосталом, буди ми здраво и молим за што бржи одговор на посљедњу моју депешу, јербо се ваш одговор (по!) наређену депешу очекује од највиши наши пријатеља. Стога нека буде тачан, јасан и обширан, како ће се из њега све нићет како ствари стоје.

В. М. Врбца

17. ПАВЛЕ РОВИНСКИ ВОЈВОДИ Л. СОЧИЦИ

17-V-1882

Цетиње, 17 маја 1882

Драги мој Војведо!

Из Никшића ја сам писао теби о попу Ђоку Пејовићу, да он иде контролирати тебе, премда нијесам о томе ништа разумио. У исто вријеме јављао сам, да избор човјека показује мени, да ствар није против теби наперена ни најмање,

¹⁾ Новак Рамов Јововић, највећи црногорски јунак из рата 1876—78.

само тога захтевају спољашње околности, и стога сам теби њега препоручивао. Сада, кад сам сазнао ствар још бољије, видим, да то је било неизбежно, и за тебе, као што за нашу ствар добро, јербо сад си мање одговоран, па за то стојиш слободније.

Уколико сам могао разумјети из приватнијех разговора са војеводом Машом, ја видим да ти стојиш добро пред њим, а мислим и пред самим Господаром, а ти си уз званично писмо добио и приватно, из којег знам, да ти нијеси поколебан. У томе покори се околностима, а за корист народа и народне ствари поднеси привремено штогођ, што не би било мило никоме, а ради, као што си радио досад, само треба обраћати вишу пажњу на људе с којима радиш и преко кога радиш.

То све је био предговор али ствар је у овом:

Сва наша срећа у том да устанак не падне и да држи се сам собом без сваке извањске помоћи. То подпуно није могуће. Помоћ је потребна и помоћ велика, али како радити кад ми немамо ни мале?! Треба јунаштво у стрпљењу.

Истина много су трпјели наша браћа тамо, али још треба да трпе, док спреме се и крену им у помоћ веће снаге, а то ће бити сигурно само треба чекати.

Да подржимо њих у њиховом стрпљењу, ено њима мала помоћ од малог руског друштва, које је готово се борити за славенство помагајући новчаним средствима, премда влада наша још није припремна и околности не допуштају њој пуштити се у акцију.

Пошаљем теби по Раду Станкову Иванишевићу с Цетиња 149 (стотина четрдесет и девет) наполеона, који треба тако поћелити да они окожу прву помоћ.

Наравно, да главна ствар састоји у вођама, који воде бригу о свом војску и народној ствари, за то ову суму треба поћелити међу вођама, при чем гледај да не заборавиш ниједнога који је од вриједности. Тебе је то познато најбоље. Али издавајући, не кажи оклен су паре, и наручи свакоме од њих да не сбере ниједан другоме ни колико је добио ни одклен.

Када ова мала помоћ окаже дејство, ми оћемо добити још више, али када се огласи прије но окаже дејство, то ће нам пресушити извор. Од ових дај 4 наполеона оним људима, који ће то носити.

Ми имамо још мало у резерви, и послаћемо кад не буде друге преше.

С Машом ја стојим добро: он јавља мени све као коресподенту руских новина, за то не треба да јављаш ми што особито мимо тога, што јављаш њему. Поздрави твоју фамилију, Јока Аџића, игумана Поликарпа, учитеља Божа и све наше друштво, и свратите том приликом у крчму Риста Ђука.

Ја ћу неко вријеме сједити на мјесту и радити пером, а послѣ дотићу опет к вама, — иншалах!

Остајем твој поштоватељ и пријатељ

П. Ровински

По истом посланику јави ми писмено, колико си примио новаца.

П р и м ј е д б а,

коју мораш одмах уништити, кад њу прочиташ и запамтиш: ја ћу још више пута писати, и у том писању кад споменем — Крш то значи Господара; Т о п — Врбица; Ж и в а — Дреч; С а б љ а — наше посланство. У мјесто 154 напoл. пошаљем 149, јербо гђе се новце сарањивају сад има људи, а напријед речено било само за 150, а из овијех један морам одузети и предати Раду Иванишевићу. Што примиш у том дај и мени записку. Уништити и све ово писмо, тек прочиташ.

18. ПАВЛЕ РОВИНСКИ И ЈОВО ДРЕЧ⁷⁾ ВОЈВОДИ

Л. СОЧИЦИ

1-VI-1882

Цетиње, 1 јунија 1882

Поштовани и драги наш Војводо!

Најновији и немили глас од Ерцеговине побудио ме да Вам пишем. Док ја ово писмо пишем, Ви већ знате из званичнијех извора о предаји Црној Гори средње и доњо-ерцеговачкијех усташа, од Завођа и Билеће, и између Билеће и Дабра. Ви знате колико их је и који су то пред њима, да Вам их ја поново не ређам. Себе и своје сружје они једног лијепог дана, 27 овог, предаше у границу Господареву и тиме олакше положај Аустрије у Ерцеговини. Ја сам далеко од тога да их корим, да нису они били добре жеље и поштене намјере. Сви знамо њихову личну честитост и поштење; зна-

⁷⁾ Јово Дреч, родом Мостарац, тадашњи и каснији апотекар на Цетињу.

мо да су вазда душом и тијелом, као и сваки од нас, одани мисли о уједињењу Ерцеговине с Црном Гором и Господару. Али узалуд данас то све њихово. Треба истину рећи: не бјеху издржљиви до краја, барем до неког још краја, док се ерцеговачка ствар наша још боље у другом свијету узме и постави, а до овог може бит још не би било дуго чекати. Само, да би још више њихове истрајности усташке у њиховијем онијем мјестима, да би мало више њихове тврде воље и постојанства војничког, могаше скорим много напредније изгледати наша ствар у Ерцеговини. Њих ето данас по Никшићу. Наравно, с временом они ће опет ваљати Господару и општој идеји нашег ослобођења; али данас, данас за овај народни рад, на који су се тако поштено одважили били, они су више без користи. Штета — о којој се равнодушно не може помислити. Оног, поменутог већ, краја Ерцеговине као да за овај садањи устанак виши ни бити неће; тако изгледа. Гледамо само још нешто на Дабар — и ако је тамо још теже што чињети, јер је у дубини и низко к Мостару — неће ли што Муратовићи сад покушати да предузму. Не буде ли још тога, онда се Ерцеговачки устанак од данас води на средње-горњи и горњи крај, на врело од Неретве, на Зеленгору и Гласинац, на земљиште к Дрини и к Босни, а наиме — на Радовиће и Форту, на Стојана и Мрежицу, на Куталију, Тунгузу и друге, коијема сте Ви вјештији и које боље познајете, него ми.

Колико су гођ били добре намјере и поштени Вујовићи, Лубурић, Бабић и остали ови, што се здадоше, не могу се ипак оправдати за овај свој поступак, јер, кад нијесу били у стању да се држе у својијем мјестима и да подигну на општи устанак своје крајеве, зашто барем они, са мало војника што су имали, не пођоше онамо, к Радовићу, к Форти, к Стојану, к Куталији, к Тунгузу. Ни то не учинеше. Е, па с тога оправдати се не могу. У томе је жалост непрежаљена — што се код нас сваки боји да не престане бити главар. А колико би овијех истијем Вујовићима, Лубурићу, Шаговновићу итд., не могу да спомињем друге, много данас свијетлији образ био, да су као прости војници код Фрте и код Радовића, код Стојана и Куталије: колико би то за њих образније било, него што су у Никшићу данас као мртви. А да су тамо пошли најпошље, пошто се нијесу већ могли одржати на своме сенту, исто би се њихово јунаштво знало, цијенило и причало, као што им се данас неће причати.

Омиљени и поштовани Војводо, ето то су околности, које су ме изазвале, да Вам данас пишем, као своме земљаку и Господаревом војводи, којему у очи данас гледа Ерцеговина и који доста свога имена, части и образа, доста свога труда и имућа — познато је то — залаже за ствар Господареву и општу ерцеговачку. У мојој чистој намјери, с којом Вам пишем, прешутати не смијем, Војводо, што се на те лично односи, још нешто, о чему ми овђе, пријатељи Ваши, размислили смо и о чему за добро нађосмо с Вама споразумјети се. Зна се све — колико сте и шта сте чинили Ви, колико и шта чините Ви за ствар Устанка ерцеговачког, у жељи да помогнете народу којег Ви љубите и који Вас љуби. Дознаје се, вељу, све то а по свој прилици све с тог што си чојек превелике душе и жеља превеликих. Твоје превелико срце, превелико твоје јунаштво, твоја најчистија и најпоузданија вјерност Господару свом заноси те, па си може бити доста пута превише искрен с људима у раду, с којима радиш. Усташка ствар оће вазда тајности и тајности највише, како јој нико у крај уљећи не би могао. Опростите, Војводо, и не замјерите што овако зборим с Вама. То Ви сами прије мене знате. Али и ја оћу срцу да одолим, јер ме боли. Ми се надамо, да нам нећете замјерити, ако напоменемо овђе, да Вам треба бити строг у избору људи, с којима и преко којих радите и који Вам ове Ваше народне послове извршују. Могло би бити, и по свој прилици било је тако нешто, да је искреност неких извршиоца Ваших послова нашкодила штогођ и у овом крају Ерцеговине, те му се главари данас налазе у Никшићу. Мени је казато, да ће доста труда коштати ову књажевску владу, док порече неке ствари, којима као да су у крај уљегли Вам и док оправда неутрално држање Црногораца према Устанку ерцеговачком. А ово све могло је доћ само из тога што се ствари од наше стране нијесу доста сакривено и тајно водиле.

Било, како било, све ово даје нам наук за унапријед. Ствар је у том: Устанак ерцеговачки држи се данас на Куталији и Радовићу, на Стојану и Форти, на Тунгузу, Мрежици и друговима њиховијем. Војводо, треба данас ове подржати, да не би они клонули. Пошто-пото треба да се они држе. На Вама, Војводо, лежи данас најпречи и најсветији задатак да ове вође усташке Ви о стварима обавијестите и да их ојуначите, преко добрих, вриједних а вјерних људи, који неће ником ниђе ништа твоје проказати. Ваше је, Војводо,

да им докажете, нарочито сад, да у њима стоји оће ли ерцеговачка ствар се одржати; да им помогнете сад боље, него икад досад; да им препоручите, да им речете Ви од себе — да се по сваки начин бију и држе што могу боље и дуље. У томе ће и први августа настати, а тад ће се цар у Москви крунисати. Па онда, кад од свјетскијех влада први државници ту буду, кад од свију славенскијех народа ту први претставници скупштину буду имали, онда, ако под пуцањ топова са руског Кремља новокрунисани руски цар изустри рјеч за Ерцеговину и њезин устанак — тад је наша ствар осигурана, да ће други вид добити и поставити се у положај, из ког ће се питање ерцеговачко по нас корисно рјешити. Само дотлен треба да Ерцеговци сами ствар своју уздрже. У ово име, Војводо, не часите часа, кумимо Вас богом, вега одма шаљите своје двије, три, четири вјерне и поуздане сахије до усташа и усташкијех поменутијех главара — да им то докажу и препоруче како да се држе и владају, на речени начин, ако се Ви у томе с нама слажете. И опет Вас молим, да извините оваки мој збор с Вама. Ја говорим искрено и братски, као што само може говорити Вам чојек, који Вас поштује и љуби, који Вас цијени — да од Вас и Вашег држања највише данас зависи држање ерцеговачкијех усташкијех вођа, који су још душманину на мејдану.

По истијем посланицима Вашијем наредите Стојану, Радовићу, Форти и другијем да изнађу оне руске офицере, те су с четом прешли границу и уљегли у устанак са Србима и Црногорцима из Србије и Бугарске. Нека их нађу; нека се с њима саставе и сдруже, нека с њима сложни буду. Код тијех офицера има средстава новчанијех. А саставе ли се ови наши с њима и сложно узраде ли, узнапредује ли ствар — средствима неће бити краја. Ово им слободно кажите.

Почем, јавите — од оне сумице помоћи, која је Вам на расположење стављена, кому сте што учињели, да се знамо равнати.

Ја сам овђе говорио о Тунгузу, као да је на мјесту у Ерцеговини, ће је и био, и ако сам мало прије дознао — да је, по злу путу, и он у Никшићу; — као да је болестан, што ли, — Војводо, гледајте за то његово робље што, те је ето сад прешло у Дугу, да буду онђе, ће би му лакше било живити.

Од Ровинскога и од мене братско поздравље г. попу Ђуку и капетану Јоку а највише Вама, којег неограничено љубимо и поштујемо вазда Ваши

Дреч с Ровинским

П. п.

Додајемо к овоме, што смо досад рекли и најживље препоручујемо, да без и најмањег оклијевања, док ово писмо примите, нађете два, три вјешта калауза и добра ноћника, вјерне и поуздане људе, који те неће издати и проказати, као што су те досадањи приказивали за оне послове, што си усташима починио, једном ријечи — који ће приће погинути, но твоју ствар издати, па те људе пошаљите Форту, Радовићу, кадији Мрежици, те да им реку, али самијема њима и већ никому другоме, и да их зауну да и они неће никад ниће и никому, ни у дружину своју, казати, да Вашу поруку испуњавају, и пошто их зауну нека им реку од Ваше стране — да одма пошаљу неколико највјештијех калауза те да нађу ону добровољачку чету, што је из Србије прешла, у којој је руски капетан Стеван Иванишевић, те да ту чету код њих доведу и да се руским капетаном господином Иванишевићем у свему сложено и споразумно владају, да га пазе и његове савјете слушају, у колико су они користни за устанак. Руски капетан у стању је набавити новчанијех средстава, и ако га усташа послушају и посао ако им пође за руком, он је у стању добити доста новаца, а тако и добровољаца. Дакле, најважнија је ствар да ти одма такве вјерне и поштене људе пошаљеш, те да учиниш да се руски капетан са главарима усташкијем што брже састане и да они његове савјете буду слушали и да им се реч, да ни под један начин духом не клону, да се не обазру на то, што су Кривошијани пали; то је само једно село; они су се много и држали; да се не обазире ни на то што су се усташа из доње Ерцеговине предали и да им реку да су се без невоље предали и да им реку да су за то од Црногораца изругани и презрени и да би љепше за њих било да су сви изгинули јуначки, но што су своје оружје положили. Они се данас кају што су то учинили; они би се данас радо вратили, па ма да би сви изгинули, али им не може бит, пошто су једном дошли. Гледајте, Војводо, ово израдите, али паметно за бога.

Ваши Ровински и Дреч

19. ВОЈВОДА М. ВРБИЦА ВОЈВОДИ Л. СОЧИЦИ

6-VII-1882

Цетиње, 6 јула 1882

Драги мој В. Лазаре!

Из три ноте аустро-угарског заступника, које спроводим ком. Ђоку званично, а тако и из мојега писма с којим речене ноте спроводим видјеште каква је тешкоћа дошла књаж. влади због гадног Зелена Бухе⁸⁾). Речене ноте, а тако и моје писмо, мој драги војвода, прочитај најпажљивије по два и по три пута, док подпуно схватиш садржај нотах, а тако и садржај писма, па пошто једно и друго добро разабереш и смиса једног и другог добро разумијеш, онда уједно с попом Ђоком учините онако како се Књаж. влада од вашег рада неће у тјеснац наћи.

Ако се освједочите да се Мијушко⁹⁾ неће моћи оправдати од онога што се на њега свједочи, то јест што Зелен каже и Вукомановићи потврђују, то је зло. Али када зло не може проћи онда се бира оно које је мање, а оно неће бити велико, ако се ви оправдате; а вама се лако оправдати, ако имате од Мијушка једно писмо с којим ви је Зелена спровео, писмо онаквог садржаја, као што је наведено у мом званичном писму на попа Ђока. Ако ли пак немате такво писмо, нека га Мијушко учини својом руком онако од ријечи до ријечи, као што је у мом вишепоменутом званичном писму учињено. Нека Мијушко онако напише на ваше име и нека датира од оног дана, кад вам је спровео гадног Зелена. И с таквим писмом не само да би ви били оправдани, него бисте могли рећи, да сте ви као противник усташа и пријатељ Аустрије са Зеленом поступили. Мијушку пак ово писмо ни најмање не тежа његов положај, па ма био крив или прав, а вас подпуно оправдава. Дакле, гледајте, да ово писмо потписато од Мијушка свакако у руке добијете и да га дате употребит као што је у мом вишепоменутом званичном писму казато.

Војвода Лазаре нека вас увјери онолико дугачко моје писмо на попа Ђоку упућено и оне три ноте Темелеве, да је ствар озбиљна и да је треба озбиљно и паметно одбити, ако је могуће са непобитним разлозима. Ти од тебе можеш с Ми-

⁸⁾ Зелен Бува, Херцеговац у аустриској служби. Био је као шпијун бјен и опљачкан од црногорских пограничних нижих власти.

⁹⁾ Црногорски погранични чиновник уплетен у аферу Зелена Буве, заједно са официром Виком Радојичићем.

јушковим писмом све одбити, а Мијушко, ако има доста свједока, војника који су на стражу били и другијех која ће се заклети да је Мијушко с Зеленом поступио у смислу Зеленове изјаве, коју је у овоме Министарству учинио, од које ви тамо имате копију, и он ће бити оправдан, и ако се не нађе Зеленов коњ у Вика Радоичића. Ја се од тог коња највише страшим, но и опет слободим, кад помислим да то један ођицир не би учинио.

В. Лазаре, ја колико сам умрио и знао толико вас и савјетујем и молим и кумим да ништа не наведете у ваше испите што неће бити потпуно сигурно и снажно. Чувајте нас и чувајте вас.

Поздравља те твој

В. М. Врбица

20. ПАВЛЕ РОВИНСКИ И Ј. ДРЕЧ ВОЈВОДИ Л. СОЧИЦИ 9-VI-1882

Драги Војводо!

Одавно ми не чујемо ништа од тебе и о теби. Овђе нам кажују да ти, као што и прије, стојиш и радиш на ствари, одступив само од вршења официјалних дужности; али чујемо да тебе нема на Горанском и опажамо твоје одсуство по томе, што врло слабо долазе гласови испрека, а и сама ствар ради се некако лабаво. Да су се предали овамо главари од билећскога и столачког котара, није ни чудо, јербо тамо сувише много вароша, градова и фортица и раван надмашује планину; али чудимо се да и други главари, гледећи на првих, оће прећи овамо, и то у такав тренутак, кад за нашу ствар наступају поволније околности. Сукоб у Мисиру између ондашњих становника и иностранца, у којем погинуше 160 људи намртво (од иностранца), а мноштво рањено, и у том броју тежко рањени консули инглешки, таљански и грчки, учинио је такав заплет, да могао је одмах букнути јевропски рат. Рат није букнуо, але саставља се конференција јевропска без изасланика од Турске и то у турској престоници Цариграду. Из тога види се да закључци конференције оће бити наперени против Турске; але ма какви били закључци, сама конференција, састављена без пристанка на њу Турске, даје жесток шамар овој посљедњој, којјега она не може заборавити и опростити ономе, који му доведе до тога; а то је Немачка уједно с Аустријом, с којима за посљедње вријеме

толико дружио се султан, надајући се да они помогну њему истиснути из Мисира Инглезе и Французе. Сада — оће или неће — султан мора окренути леђа својим пријатељима и тражити другога савезника, да би осветили ону увреду и ону штету, у коју увукли њега Швабе, и користити се приликом да нанесе, у колико могуће, и њима штету, а таква прилика за њега постоји у ерцеговачкој ствари. Опажало се још прије, да султан незадовољан Њемцима којих је дозвоао к себи; а сад његово незадовољство мора прећи у мржњу, премда може бити они неће њу показивати јавно, а тајно он мора бити с нама.

Са б љ а и њезин друг све више ставају наклоњени нашој ствари; а к р ш гледа весело и наручује т о п у да више ради.

Јао би било напустити ствар у оваквим приликама. Разумије се да и Аустрија сада навалила свом својом снагом; але није она кадра допријети у високе планине, у које могу бјегати усташи: кад не могу се бити, нека бјегају, само да се не предавају. Ми смо се надали и сваки усташ говорио, да тежко само док настане љето, а тада лако. Ено сада љето, а људи умјесто планине бјегу у Црну Гору: то је жалост и срамота!

Једанпут ми послали новаца главарима билећкога котара и другим, кад други дан ено њих у Црној Гори. То стави у неприлику и забуну оних, који радили за помоћ барем новчану, јербо по томе види се да помагати нема коме. Ми смо ипак окренули оне паре на ону исту банду, само другчијем начином, и сад чекамо, како то нам ће испасати за руком; и кад не испадне, ништа не остаје до казати: баста!

На сваки начин надамо се да до тога неће доћи, кад би ти, бацивши на страну све што глође твоје срце, наново прегнуо и доскочио у помоћ падајућој ствари.

Нам је дошла истина мала помоћ; али она би долазила непрекидно, кад би могло се виђети да од тога има користи; але сада што имамо да јављамо готово сваки дан? Прешао је у границу онај, други, трећи и т. д. Ми сада морамо обуставити и оно мало што имамо, јербо то је намијењена правим усташам, а не мирујућим под аустријском или црногорском владом; то није ни од које владе, а од људи који симпатишу устанку.

И тако молимо тебе, драги Војеводо, разгледај ствар добро: сазнај, како стоји ствар и обавести нас; спрема томе:

треба да се владамо. Без твоје руке не може бити ништа; а ти, ми се надамо, нећеш одрећи нам пружити њу братски за помоћ никоме другоме но нашим браћама. Зато мелимо тебе, пошли два човјека да састану с Фортом, Војеводом Петром и Ђоком Радовичем, с Васом Бухом, кадијом Мрежицом и Побрићем и да кажу њима: ако они не клонуше духом, нека раде сада, јербо прилике су така да њихова истрајност може дати повода Турској изићи против Аустрије, а ако би сада не прегли, то ће Аустрија казати, да је устанак угушен и доказом ће служити они исти вође устанка, који би прешли у Црну Гору, и тада ствар свршена; тада узалуд све, што су они досада страдали и радили; жалост, до које ни дао Бог да доживимо! Нека они састану и договоре се с онима доброволцима, што су скоро прешли преко Србије, којима управљају руски официри. Ови имаће њима казати, како стоји ствар, и спрема томе да раде заједнички у споразуму; а имају при том и доста пара. Што се тиче преласка у црногорску границу, тога неће никад бити, као што знамо из наредба пограничној спражи. Кад би њима јако притужило, нека иду у границу турску или србску; нека и они примају, као што досад примала малошна Црна Гора (кад сте ви то већ учинили, тада наравна ствар не треба шиљати наново, само јавите нам, што сазнате). —

Не знамо гђе је сада Стојан: за њега најбоље би било да са својом летећом четом буни и диже људе по Босни.

С овим истим послаником, који ће предати писмо теби, шаљемо и писмо Ђоку Радовичу; по истоме напиши нам што знаш о ствари, јербо одавно не добијемо од тебе никаква гласа, а у исто вријеме, што о њој мислиш и што би требало да се ради за сада. Оћемо по томе се савјетовати да што гоћ учинимо; савјетуј и ти нам.

Кроз два три дана имаћемо прилику и још да пошљемо к теби човјека или може бити, оћемо причекати твога одговора на наше писмо; па тада спрема твоје писму послаћемо и пара; а имаћемо, ако бог да јавити штогоћ и веселије, јер све очекујемо новости из свјета.

Јучер смо добили писмо из Цариграда: јавља да надају се за нашу ствар добру; а ми смо њему одговорили о стању ствари овђе, стању тежком и тежком, але не очајном. И тако с богом, наш врли Војеводо! да си здрав с твојом фамилијом.

Поздрави од наше стране капетана Јока, попа Ђоку, оца игумана и сву братију.

Остајемо одани теби и поштујући тебе
Цетиње, 9-га јунија, 1882.

П. Ровински, Ј. Дреч

Сладе отишао је да трасира пут од Ријеке до Вира да саставе њега с барским путем; то неће трајати дуго; кад се врати за кратко вријеме, отиће к вам због моста преко Пиве.

21. Д Е П Е Ш А

Број 945

Цетиње 18/6 1882 г.

ВОЈВОДА М. ВРБИЦА КОМАНДИРУ ПОПУ
ЂОКУ ПЕЈОВИЋУ

18-VI-1882

Г-ну командиру попу Ђоку Пејовићу
Прешно преко г. попа Машана Нишић

Горанско

Пошто је Стојан Ковачевић усљед овог устанка изиша на глас готово у вас познати свиет и пошто се у свиет мисли, да устанак није пао док се Стојан у Херцеговину налази и да неће панут док год он тамо буде, велика је штета за устанак, да се Стојан прими и обезоружа на црногорску границу. То би било за Аустријанце велико весеље; а њихово весеље, доиста, пулитици ове земље не може бити мило ни корисно. Дакле, ако се није прогласило за Стојанов долазак, и ако се то држи у тајно, као што ми јављате и ако се неће знати да је улазио у нашу границу, вратите га натраг, нека се тисне у Босну код Радовића, Форте, или кога знате само да се његово име тамо чује. За ово се договори с Војводом и уредите како најбоље знате. Али, добро знадите, ако се обазна да је Стојан у Црну Гору прелазео и опет се натраг врагио с вашим нагоном, на вас једине пануће одговор и ни на кога другога. Ако ли Стојан неће никако да пође у Херцеговину на тај начин, на који је доша, немојте га примат, јер би то изгледало као да сте га ви уватили и било би грдно, но му лијепо реците, нека пође с оружјем преко границе и опет се врати и положи оружје јавно стражи, као сваки слаби и не-

ваљали, па на њега нека срамота буде, а не на вас и вашу стражу. Ако се Стојан одлучи поћ у Херцеговину, он ће примит преко Никшића и једну суму новца. И биће код Мијушка човјек који ће му дат новаца, само кад он крене. А прије но се Стојан упути на овај пут, не треба он ни да зна да ће му се дат новаца. Јошт једном вам обојици кажем да ће сва одговорност на вас панут, ако се објави и обзнани да је Стојан прелазио у црногорску границу и од вас опет у усташе послат. Дакле, пазите и уредите да се никад не обазна. И да сте здраво.

В. М. Врбица

На његов телеграф што каже да се не зна да је Стојан долазио у границу, то се већ зна да је у границу нашу. Виђи ту што кажу. Дођи овамо.^{9а)}

Ђоко

22. РУСКИ ОФИЦИР СТЕВАН ИВАНОВИЋ ВОЈВОДИ ЛАЗАРУ СОЧИЦИ

14-VII-1882

Војводи и Бригадиру Господину
Лазару Сочичи

Сматрам за дужност, Војвода Лазаре, да Вам јавим да сам услијед Ваше наредбе приспијо у Никшиће, а такође да Вам и опет изјавим моју најтоплију захвалност на Ваше снисходитељно поступање са мном, тијем више и прије, Војвода, што ја нијесам научио, од како сам наступио на српске земље да тако поступају са мном званичници. А будите увјерени, Господине Војвода, да ми је милија од Вас лијепа ријеч но од многијех и премногијех најскупоцјенији дарови, а ја сам тврдо увјерен да Ви нећете ово сматрати лицемјерством, тим прије што сам ја увјерен да Ви најпосље знате сами ко сте Ви, и да је од Вас и покуда боља него од неког похвала. И што било да било и станијо се ја ће се станијо, вазда ћу се гордити тијем што сте ми Ви симпатизирали и не осуђивали ме.

Најпосље сматрам такође за моју обавезу и дужност да Вам захвалим што сте наредили да са мном пође до Никшића такав уљудни и честити официр као што је Секула Караџић, на којег Вам се не могу доста нахвалити, што се тиче његовог поступка са нама у путу.

^{9а)} Биљешка испод депеше написана је војводи Лазару од командира попа Ђока Пејовића.

И опет, Војвода, примите увјерење мог дубоког и дубоког уважаења и желећи Вам срећу и напредак остајем Вашвазда захвални и покорни

Стеван Ивановић

14-VII-1882 год.

На полеђини писма војвода је забиљежио: »1882: од рускога официра Ивановића«.

23. ПРЕТСТАВКА ХЕРЦЕГОВАЧКИХ ПРВАКА КЊАЗУ НИКОЛИ ¹⁰⁾

Ваша Свјетлост,
Премилостиви Господаре!

Радосно честитамо весео глас о проширењу храбрим Вашом десницом славне Црне Горе; Богу се молимо за сретан и многољетан живот Вама и Свијетлом Вашем Насљеднику на радост и напредак Вашег народа!

Ми сви добро знамо да се Ваша Свјетлост вазда промишљала и промишља о нама и да Вам је јадни, тежки живот ерцеговачког народа под Турцима бијо и јесте на Вашем велокодушном срцу.

Али сад, кад о нашој судбини рјешавају, а ми не знамо ништа шта ће бити од нас и од Ерцеговине, ми смо у великој мисли и бризи. Разумијемо, ће се по свукуд збори да ће се ова наша Ерцеговина пресијецат на некакав начин. Па ако су и празне свијетске ријечи, нас су опржиле и вривећају свакога Ерцеговца у срце. Како бисмо могли на то пристати ми, кои смо се борили и доста жртава дали за ослобођење своје?! Ми ништа не жалимо за ослобођење и нераздјеливост нашу и сад смо готови крв своју пролијевати, јер смо знали и знамо да се без прегнућа и жртава ништа не може добити. Данас смо осигураани да се боримо; не мислимо више како ћемо одржати мал живи, како ли ћемо сачувати наше покућ-

¹⁰⁾ Претставка није датирана. Писана је између 13-VI-1878 по н. стилу, да на кад је потписан мировни уговор у Берлину и 5 (17)-VIII-1878, кад је аустроугарска војска ударила на Требиње (Види „Историски записи“, књ. I, ст. 87, докуменат број 3). Ово датирање изводимо, јер се из текста види да су херцеговачки прваци обавијештени о претстојећој окупацији од стране Аустро-Угарске и честитају књазу Николи проширење Црне Горе. Докуменат је објављен у „Записима“, књ. XVII, ст. 250—252. Како он чини дио цјелине ове збирке, ми смо га у њу унијели. Уједно доносимо фотокопију завршетка претставке и дио потписа са печатима.

ство и наше куће; ништа ми данас нејмамо осим оно наше рођене земље, натопљене крвљу наших предака и нашом, коју ми и морамо, и оћемо да одржимо и да ослободимо!

То је Вашој Свјетлости познато да нејмамо ни о чем другоме мислити, него о томе, ако вишечечена неправда задобије своју подпуну снагу да се Ерцеговци наново буне и да крв своју пролијевају са онијем који мисли и говори да ћемо бит' његови подајници. У томе се свако вара. Ми нећемо никога нити можемо примити себи за владатеља, управитеља, и покровитеља, само Вас, Господаре, и Његово Величанство Руског Цара, који се свагда о нашој будућности мислите и за све Славене отечески бринете. Господару, ми знамо да би и Вашој Свјетлости ово било неповољно, па немојте ову нашу изјаву занемарити да не изгуби своју цјел и да не буде мртва. Ми смо буну одпочињући казали да смо с Црном Гором или да нас није на свијету; та је намјера и данас код нас.

Све смо наше жеље и намјере изложили укратко Вашој Свјетлости, само Вас јошт и о том молимо да све ово представите Његову Величанству Руском Цару, који се свагда на нас милостиво обраћао и отечески се старао за славенску будућност и ослобођење, да Он, послѣ свију неизбројних жртава Његова великог народа и свију славнијех рускијех побједа, да не остави нас под јармом уништеног Њиме душманина и да не би допустио да подпанемо испод једног непријатеља под другога који ради да нас некаквијем неправеднијем начином под своју власт узме.

Народ ерцеговачки не може имати мира на ови начин да се разцијепи као што се по крајевима Аустрије говори, но ће се борити и крв своју пролијевати све дотле док се не добије своју слободу и нераздјелимост.

Ваше Велико-Књажевске Свјетлости најоданији и вјерни

Ерцеговци:

Војвода Богдан Зимоњић (м. п.),

Кико Стевановић (м. п.), командир невесињски,

Перо Муратовић (м. п.), командир дабарски,

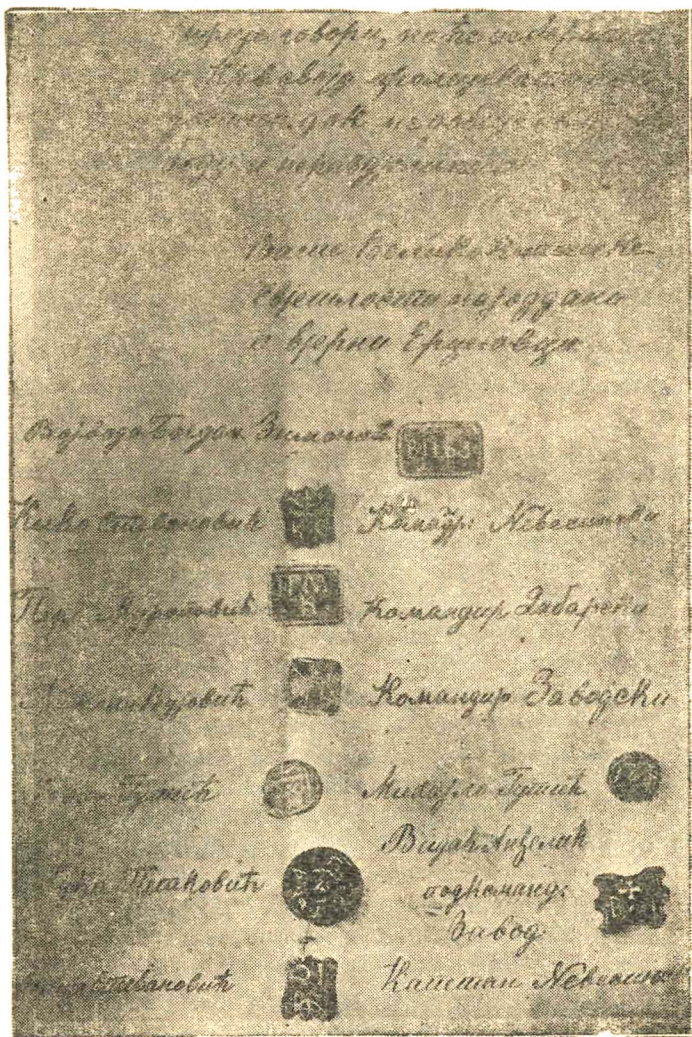
Никола Вујовић (м. п.), командир заводски,

Јован Гутић (м. п.), Михаило Гутић (м. п.),

Лука Петковић (м. п.), Видак Анђелић (м. п.), подкоманд. завод.,

Илија Стевановић (м. п.), капетан невесињски,

- Томо Томашевић (м. п.), команд. зубачки и капетан су-
 торинско-крушевачки,
 Шћепан Павић (м. п.), подкоманд. дабарски,
 Јован Зотовић +, капетан заводски,
 Савва Анђелић +, капет. заводски,
 Јован Џомбета (м. п.), војвода дабарски,
 Шћепан Папић (м. п.), команд. рудински и билећки,
 Божко Гузина (м. п., команд. невесињ.,
 Поп Глигор Старович (м. п.), подкомедир, Гацко,
 Јовица Божовић (м. п.), поткоминдир, Гацко,
 Ђетко Вукоменовић (м. п.), овицер, Гацко,
 Ристо Ковачевић (м. п.) овицер Гацко,
 Никола Гргур (м. п.) командир, Гацко,
 Милош Кешел (м. п.), Невесињац,
 Мрдак Лубурић (м. п.), рудински билећки овицер,
 Шћепан Солдо +, офицер дабарски,
 Аћим Петровић +, офицер завођски,
 Стеван Папић (м. п.), офицер завођски,
 Ђуро Граховац (м. п.), офицер невесински,
 Илија Круљ (м. п.), офицер дабарски,
 Лазо Барбарез +, офицер дабарски,
 Ђуро Шиник +, офицер дабарски,
 Ђуро Грубачић +, офицер невесињски,
 Лука Тамиџија +, офицер невесињски,
 Никола Миљановић +, барјактар завђки,
 Трифко Никовић +, барјактар завђки,
 Симо Кијац +, барјактар завођки,
 Глигор Вуковић (м. п.) капетан билећки — рудиск.,
 Никола Милошевић (м. п.), офинцер билећки. — рудис.,
 Васо Бува (м. п.), подкомандир невеск.,
 Симо Ђоговић (м. п.), офинцер невеск.,
 Јован Голијанић +, офинцер невеск.,
 Лако Капер +, барјактар завођк.,
 Ђетко Шибалија (м. п.) офинцер завођк.,
 Вук Црногорац +, офицер невеск.,
 Трипко Грубачић (м. п.), капет. невесињски,
 Јово Фржовић +, офицер невесињски,
 Поп Ристо Гаћина (м. п.).

БИ ... НА
 Историјски архив ...
 ЦЕТИЊЕ